

1946-50 ARASI DÖNEMDE MÜFRİT MUHAFAZAKAR DEMOKRATLAR VE TÜRK DEMOKRASİSİNİN ALMIŞ OLDUĞU BİÇİM

Yrd. Doç. Dr. Adem Çaylak
Kafkas Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Özet

Çalışmada, dönemin matbuatında adına "Müfrit Muhafazakar Demokratlar" denilen ve Temmuz 1948'de dönemin üçüncü büyük siyasal partisi Millet Partisi'ni kuran bir takım siyasetçilerin, Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ve özellikle Demokrat Parti'ye (DP) karşı beliren siyasal mücadeleleri ve söylemleri incelenmiştir. Bunların ortak özellikleri, DP Kurucularının demokrasi ve hürriyet söylemlerinin gerçeği yansıtmadığı ve bu haliyle de Kurucuların İnönü ile anlaşarak "1946 ruhu"nu baltaladıkları yolundaki iddialarıdır.

Özellikle dönemin "hürriyet" söyleminin sorunlu yönüne temas edilecek ve DP'nin tüm "demokrasi" ve "hürriyet" söylemine karşı daha muhalefet yıllarında bile ne kadar otoriter ve baskıcı bir parti olduğu gerçeğine değinilip, DP'den sonra gelen tüm merkez sağ partilerinin meşruiyetlerini dayandırmaya çalıştıkları "1946 ruhu"nun ne kadar gerçeğe tekabül edip etmediği sorgulanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Müfrit muhafazakar demokratlar, 1946 ruhu, Millet Partisi, çok partili siyasal hayata geçiş, Demokrat Parti.

The Extremist Conservative Democrats between 1946-50 Period and the Form of Turkish Democracy

Abstract

In this article, the anti-RPP (the Republican People's Party = Cumhuriyet Halk Partisi) and anti-DP (the Democrat Party= Demokrat Parti) struggles and statements of those Turkish politicians, who were called as "Extremist Conservative Democrats" and who established the Nation Party, the third biggest party of that time, are analysed. The common feature of these politicians was their claims that the pro-democracy and pro-freedom statements of the DP's founders were not genuine and that these DP members, in cooperation with President İnönü, undermined "the spirit of 1946".

In the article, the problematic aspect of that era's perception of freedom will be studied and it will be underlined that, in spite of its "pro-democracy and "pro-freedom" standing, the DP had been an authoritarian and repressive party to a great extent even in the period when it was in opposition. Thus, at the end, the genuinity of "the spirit of 1946", on which the successive central rightist parties tried to base their legitimacy, will be questioned.

Keywords: Extremist conservative democrats, the spirit of 1946, the Nation Party, the introduction of multi-party politics, the Democrat Party.

1946-50 Arası Dönemde Müfrit Muhafazakar Demokratlar ve Türk Demokrasininin Almış Olduğu Biçim*

GİRİŞ

Türk demokrasininin kurumlaş(a)ma(ma)sında 1946-50 arası dönemde yaşananların büyük önemi vardır. Genel kabul gören bir anlayışa göre, 1946 yılında Demokrat Parti'nin (DP) kurulması ile birlikte, Türkiye'de demokrasiye geçildiği varsayılmaktadır. Bu varsayım biçimsel anlamda bir doğruyu yansıtırsa da, çalkantılı ve bir o kadar da iç ve dış siyasal koşulları açısından nazik olan söz konusu dönemde yaşananların, Türk demokrasininin geleceğini belirlediğini söylemek, herhalde abartılı olmasa gerektir. Türkiye'nin siyasal tarihinde Meşrutiyet dönemlerinden beri cereyan eden siyasal gelişmelerin, Türk demokrasininin kurumlaşmasında katkısının olduğu yadsınamazdır. Hatta Tarık Zafer Tunaya'nın zikrettiği gibi, aslında 1946'ya 1908 İkinci Meşrutiyet'le birlikte girilse ve çok partili siyasetin kökeninin 1908'de aranması gerekse de, (Tunaya, 1992: 25). İmparatorluk döneminden farklı olarak Cumhuriyetçi bir demokrasininin gelişimi açısından 1946-50 arası dönemde atılan ya da atılmayan temellerin ayrı bir yeri vardır.

Özellikle 1965'te iktidara gelen Adalet Partisi'nden bu yana, Türkiye'de sağ hatta İslami kesimi temsil eden siyasal partilerin hemen hepsi, 1946'da "Yeter söz milletindir" sloganı ile başlayan "hürriyetçi" söyleme özel bir önem atfetmişler ve "1946 ruhu"nu kendilerinin temsil ettiklerini dile getirmişlerdir. Türk sağını temsil eden siyasal partilerin, tekçi ve baskıcı tek parti iktidarından sonra başlayan çok partili siyasal hayata ve DP'nin temsil ettiğine inanılan "1946 ruhu"na simgesel anlamda vurgu yaptıkları söylenebilir. Ancak bu, 1946-50 arası dönemde DP'nin yoğun "hürriyetçi" söylemine rağmen, daha

* Bu makalenin ilk hali, Türk Sosyal Bilimler Derneği'nin, 07-09 Aralık 2005 tarihleri arasında düzenlenmiş olduğu 9. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi'nde sunulmuştur.

muhalefet yıllarında parti içinde beliren farklı görüş ve düşünceleri nasıl bastırıldığı ve DP Kurucularının parti içi muhalefeti demokratik olmayan yol ve yöntemlerle nasıl tasfiye ettikleri gerçeğini ortadan kaldıramaz. Başka bir deyişle, sanıldığına aksine DP, sadece iktidarının son yıllarına doğru baskıcı ve otoriter bir yönetim tarzı göstermemiş, daha muhalefette bulunduğu yıllarda, sonradan Millet Partisi'ni (MP) kuracak olan ve “*Müfrit muhafazakar demokratlar*”¹ (MMD) ismiyle anılan bir takım siyasi aktörleri, DP'den tasfiye etmiş bir siyasal partidir. MMD, DP'li demokratlara oranla daha muhafazakar ve sertlik yanlısı siyasilerdir. DP içinde 1946-50 arasında yaşanan siyasal gelişmelere bakıldığında, DP'nin içinden çıktığı Cumhuriyet Halk Partisi'ne (CHP) benzediğini ve bu haliyle de “*1946 ruhu*” ve “*Yeter söz milletindir*” türünden söylemlerin, pek de gerçeği yansıtmadığını söylemek, zorlama bir yorum olmasa gerektir.

Bu bakış açısından yola çıkan çalışmada, dönemin matbuatında adına MMD denilen ve Temmuz 1948'de dönemin üçüncü siyasal partisi olan MP'yi kuran birtakım siyasilerin CHP ve özellikle de DP'ye karşı beliren siyasal mücadeleleri ve söylemleri ortaya konulacak, çok partili demokrasiye geçiş döneminin muhalefet partisi olan DP'nin daha muhalefet yıllarındaki “demokrasi” ve “hürriyet” söyleminin ve bu söylemin arkasında yatan “1946 ruhu”nun gerçeğe tekabül edip etmediği, DP'den istifa eden ya da atılan “*müfrit*” siyasi aktörler bazında incelenecektir. Ayrıca MMD'nin, CHP ve DP'den farklı siyasal görüş ve programlarından da bahsedilecektir. Böylece, “*müfrit muhafazakarlar*” kanalı ile DP ve Kurucularının demokrasi ve hürriyet söylemlerine farklı bir açıdan yaklaşmanın mümkün olabileceği düşünülmektedir.

1 Buradaki “*müfrit*” kelimesi, “aşırı”, “sert” anlamlarında kullanılmıştır. O dönemde, siyasal partilerdeki bazı siyasi aktörler için “*müfrit-mutedil*” ayrımı yapılmaktaydı. Bu, siyasette son zamanlarda kullanılmaya başlayan “*şahin-güvercin*” ayrımına benzetilebilir. Dönemin matbuatında, DP içinde yer alan sertlik yanlısı siyasi aktörler için “*müfritler*”, “*müfrit demokratlar*” ifadeleri kullanılmıştır. Bu kullanımlara yeri geldiğince değinilecektir. MP Kurucularının daha DP saflarında iken, “*Müfrit Demokrat Muhafazakarlar*” olarak tanındığı zikredilmiştir. Bkz., Ali Fuat Başgil, *27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri* (Çev. M. Ali Sebük ve İ. Hakkı Akın) (İstanbul: Çeltüt Matbaacılık, 1966): s. 62.

CHP'yi ve İnönü'yü tek parti döneminde yaptıkları ile sorgulayacak bir grubun girmesiyle birlikte, DP, iktidar mahfillerince "intikamcılar" ve "yıkıcılar" olarak eleştiriye tabi tutulmaya başlamıştır.⁷ "Demokrasi" ve "hürriyet" özelemlerini gerçekleştir-mek ve tek partiyi mahkum etmek amacıyla DP'de siyasete atılan, söz konusu yeni isimlerin ortak özelliklerinden birisi de, DP'nin kurucularının aksine, CHP içinden gelmemeleri idi.

Bu arada, CHP iktidarı, DP'nin hızlı gelişmesi ve teşkilatlanması karşısında, muhalefete fazla vakit tanımamak kaygısıyla, genel seçimleri bir yıl öne almış ve CHP'nin 9-11 Mayıs 1946 tarihli Kurultayı'nda kabul ettiği ilkeler doğrultusunda tek dereceli seçimlerin 21 Temmuz 1946 tarihinde yapılmasını kararlaştırmıştır (Ahmat/Ahmat, 1976: 20). 1946 seçimleri ile DP Birinci Büyük Kongresi (7 Ocak 1947) arasında yaşananlar, DP'de ilk ayrılıklara neden olması ve parti içinde başlayan çatışmaların ilk çekirdekleri olmaları bakımından önemlidirler. Bunlardan biri, Parti milletvekillerinin, Meclisten çekilerek, "sine-i millete" dönmeleri doğrultusunda yaptıkları tartışmadır. Diğeri de, İnsan Hakları Cemiyeti'nin kurulmasıdır.

1946 seçimlerinin bilinen baskı ve muhalefeti görmezden gelen bir çerçevede yapılmış olması, DP teşkilatlarında yaygın bir hoşnutsuzluk uyandırmıştı. Bu kızgınlık, DP mebuslarının Meclise girmemesi fikrini doğurmuştu. Ne var ki, DP Kurucuları ve müteşebbis genel kurul aynı fikirde değildi. Onların düşüncelerine göre Meclise girmemekle hiçbir şey elde edilemezdi. Bu durum, iktidarın işine gelir ve DP'yi halkın önünde ihtilalci bir örgüt yapardı. Kurucuların anlayışına göre, ihtilal fikri DP'nin bir yolu değildi. Meclisi terketmek görüşünün hararetili taraftarları arasında tanınmış ve bir kısmı milletçe de sevilen bazı şahsiyetler de vardı: Mareşal Fevzi Çakmak ve Kenan Öner gibi. Samet Ağaoğlu, Mareşal Çakmak'ın daha sonraları Bayar'a bir alay askerle hükümeti devirebileceğini, bundan başka bir çarenin kalmadığını söylediğini yazmaktadır (Ağaoğlu, 1992: 415). Seçimlerden sonra Demokrat

40-50 sene iktidara gelme iddiasında bulunmamak. Görülüyor ki arkadaşlar, bizden beklenen demokratik manzarayı tamamlayan bir süs olarak kalmak, geniş veya dar, fakat Halk Partisince çizilecek bir faaliyet hududu içinde bulunmak şartıile Meclis'te verilecek sandalyeleri işgal etmekle iktifa etmek. Güdümlü demokrasiden bahsediyorlar. Demokrat Parti, Cumhuriyet Halk Partisinin lütfu ve musaadesiyle kurulmamıştır...". Adnan Menderes'in Konuşmaları, Demeçleri, Makaleleri (Aralık 1933-Mart 1950), Yay. Haz. Haluk Kılçık, C. 1 (Ankara: Demokratlar Kulübü Yay., 1991): 93-94.

7 Örneğin, Ulus'ta Falih Rıfkı Atay, "Demokrat Parti bir siyasi parti olmaktan çıkmıştır. Bu bir yıkıcılar ve intikamcılar hareketidir" şeklinde yazmıştır (Ulus, 4. 7. 1946).

Parti'de başgösteren çekişme ve ayrılıkları ateşleyen bir diğer gelişme de İnsan Hakları Cemiyeti'nin kurulmasıydı. Başkanlığını Mareşal'in yaptığı ve aralarında, Tevfik Rüştü Aras, Serteller çifti, Cami Baykurt, DP İstanbul İl Başkanı Kenan Öner, DP milletvekili Sadık Aldoğan ve Cumhurbaşkanlığı Eski Genel Sekreteri Hasan Rıza Soyak'ın da bulunduğu İnsan Hakları Derneği, 17 Ekim 1946 tarihinde kurulmuştur (Goloğlu, 1982: 131). İlk toplantısını Öner'in yazıhanesinde yapan kurucular, cemiyetin siyaset dışı bir örgüt olduğunu özellikle belirtmişlerdir. Ancak Öner ile Mareşalin, kamuoyunca aşırı solcu olarak bilinen kimselerce işbirliği içinde olarak bir cemiyetin kuruluşuna katılması iktidar ve DP kurucuları tarafından iyi karşılanmamıştır. Özellikle DP kurucularından gelen tepkiler sonucu Öner ve Mareşal bu cemiyetle hiçbir ilgilerinin olmadığını bildirmişlerse de (Baban, 1970: 107-109),⁸ İnsan Hakları Cemiyeti de DP'de yaşanan krizde ve kurucuların kendilerine tam bağlı olmayan parti ileri gelenlerini tasfiye etmede kullandıkları bir araç işlevi görmüştür. Ağaoğlu'ya göre, Tevfik Rüştü Aras, İnsan Hakları Derneği ile DP arasında bir köprü kurmak istemiş ancak bunda başarılı olamamıştır (Ağaoğlu, 1992: 41, 415).

II. DP'NİN I. KONGRESİ VE MMD

7 Ocak 1947 günü başlayarak beş gün süren DP I. Büyük Kongresi'nin Türk demokrasi tarihindeki yeri büyük olmuştur. Ayrıca Partinin bütün hayatında etkisi görülecek olaylara da sahne olmuştur. Bu kongre, DP içindeki "müfrit-mutedil" ayrımını biraz daha belirginleştirdiği gibi, 27 Mayıs 1960 darbesine kadar etkisi sürüp giden parti içi kavgaların başlangıç kaynağı olduğu söylenebilir.

Kongrede, delegeler adeta bir ihtilal havası estirecek kadar coşkuluydular. Bayar'ın anlattığı kadarıyla, içinde Kenan Öner, Samet Ağaoğlu, Osman Bölükbaşı, Dr. Mükerrer Sarol ve Osman Sarol'un bulunduğu bir grup, parti milletvekillerinin Meclis'ten çekilmelerini istiyor, iktidarı, milletle karşı karşıya getirmekte çıkar yol görüyordu. Buna karşılık veren bir itidal grubunun da olduğunu belirten Bayar, Adnan Menderes, Refik Şevket İnce, Ekrem Hayri Üstündağ, Hulusi Köymen'in sözcülüğünü yaptığı ve zaman zaman Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu ve Refik Koraltan tarafından desteklenen bu grubun, Mec-

8 Öner de, gazetelerde yayınlanan demecinde, "*Benim bu cemiyetle hiçbir ilgim yoktur. Ben şahsen cemiyetin kuruluşunda ve faaliyetinde, katiyen rol oynamadım*" demiştir. Bkz. (Nutku, 1979: 33).

lis'ten çekilme ile oluşabilecek ihtilal fikrinin karşısında olduğunu anlatır (Bayar, 1969: 71).

Kongre'de, ilerde DP'nin "müfrit muhafazakar" kanadında yer alacak bazı şahsiyetler çok sert konuşmaları ile dikkatleri üzerine çekmiştir. Bursa delegesi Fuat Arna, "*İstibdat devrinde millet padişaha karşı, 'senden büyük Allah var' derdi. Bugün de biz iktidar sevdalılarına, senden büyük millet var diyoruz*" diye konuşurken, General Sadık Aldoğan da, "*Yapılacak iş, Anayasayı tadil etmek değil, Anayasaya aykırı kanunlar yapan Cumhuriyet Halk Partisi'ni yaptığı kanunlarla beraber süpürüp atmaktır... 23 senede değişen sadece şekildir. Üst tarafı eski hamam eski tas..*" diye haykırmıştır (Mete, 1947: 21-23, 31-32). Kongrede, özellikle Bölükbaşı büyük tesir bırakmıştır. Bölükbaşı'nın konuşmasında geçtiği öne sürülen ve pek çok kaynakta zikredilen,⁹ "*Bu memleket 23 senedir kızıl bir sultan idaresinde sevk ve idare olundu*" gibi bir ifadeyi, Bölükbaşı, daha sonra tekzip etmiş ve nutkunda kızıl sultanlar tabirini kullanmadığını, sadece tek parti zihniyetini ortaya koyacak şekilde, Abdülhamit'ten bahisle, "*Taçsız-tahtsız sultan istemiyoruz. 23 senelik idarenin adı ile tadı bir olmamıştır*" şeklinde bir ifade kullandığını belirtmiştir (Bölükbaşı, 1947).¹⁰

Yine, Kongre başkanı kim olacak, Genel İdare Kurulu (GİK) kaç üyeden oluşacak ve kimler olacak konularında, DP Kurucuları ile "müfritler" arasında sert tartışmalar yaşanmıştır. Kurucular Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu'nun Kongre başkanı olmasını isterlerken, "müfritler" Kenan Öner'i istiyorlardı. Yine Köprülü ve Menderes, GİK üye sayısının 9 olmasını ve kendi otoritelerini sarsacak kişilerden oluşmamasını isterlerken, Öner, Bölükbaşı, Emin Sazak, Ağaoğlu gibi şahsiyetler, daha demokratik olur gerekçesiyle GİK üye sayısının 15 olmasını arzu ediyorlardı (Ağaoğlu, 1992: 44-45). Kongre başkanlık seçimini Öner kazanmıştır. Öner, seçimlerden sonra parti Kurucularına ve en çok da Fuat Köprülü'ye karşı çıkmıştı. Demokrat Parti milletvekillerinin Meclise katılmadan "*sine-i millete*" dönmesini isteyenlerin başında geliyordu. O ve onun gibi düşünenlere göre, Meclise girmek Halk Partisi iktidarını ve iktidarın devlet yönetimindeki "*totaliter*" görüşlerini, hele seçimlerdeki baskı ve hilelerini en azından affetmek olacaktı (Ağaoğlu, 1992: 416). Menderes ve Köprülü yeni isim olarak Kütahya mebusu Ahmet Tahtakılıç ile Fevzi Lütfü

9 Bunlara örnek olarak (Toker, 1970: 232 ve Eroğul, 2003: 47) verilebilir.

10 Bölükbaşı'nın konuşmasının yer aldığı bir başka kaynakta da şöyle yazılıdır: "*...Onlar, kendilerini ilahi bir (vasi) olarak görürler. İşte millet bu zihniyeti yıkacaktır. Taçsız- tahtsız sultan istemiyoruz. 23 senelik idarenin adı ile tadı bir olmamıştır...*". Cumhuriyet, 09. 01. 1947.

Karaosmanoğlu'nun GİK'e girmesini istiyorlardı. Fakat genç kuşaklardan başkalarının ve bu arada Samet Ağaoğlu ile Bölükbaşı'nın seçilmesini benimsemiyorlardı. Özellikle Orta Anadolu, Karadeniz, Orta Batı ve Doğu illerinden gelen delegelerin pek çoğunun, Parti müfettişleri olarak Bölükbaşı-Ağaoğlu ikilisine gösterdikleri sevgi karşısında, Menderes ve Köprülü rahatsız olmuşlardır. Çünkü onlar, bu iki aktif, hırslı ve muhalif tabiatlı gençlerin GİK'e girerek, kendilerinin nüfuzlarını sarsmalarını istemiyorlardı (Ağaoğlu, 1992: 46). Onların seçilmesi demek, Kurucuların parti üzerindeki inhisarının zayıflaması demektir. Her ikisi de DP müfettişi olarak Anadolu'yu karış karış gezmişler ve pek çok il, ilçe ve belde teşkilatlarını kurmuşlardır.¹¹ Gizli oyla yapılan seçimde, genç kuşaklardan Ahmet Tahtakılıç, Ahmet Oğuz, Hasan Dinçer ile Samet Ağaoğlu GİK'e girmişlerdir.¹² Ağaoğlu'nun anlattıklarına bakılırsa Bölükbaşı kulis aralarında, delegelere kendisini, "*Ne de olsa hamurları tek parti devrinin teknesinde yoğrulmuş Kuruculara karşı Genel İdare Kurulu'nda demokrat düşüncenin bir garantisi olmak*" vaadi ile takdim etmiş, nefes nefese konuşması ile delegeden delegeye koşmuş, ancak isteğine kavuşamamıştır (Ağaoğlu, 1992: 58-59).

DP'nin Birinci Kongresi'nde yaşandığı ileri sürülen bir başka gelişme de, parti içinde bir grubun, Mareşal Çakmak'ı Bayar yerine DP'nin liderliğine geçirmek yönünde bir girişimidir. Bunlar DP İzmir il haysiyet divanı üyelerinden Dr. Mustafa Ali Kentli önderliğinde (ileride görüleceği üzere, Mustafa Kentli DP içinde kuruculara karşı ilk muhalefeti başlatan ve daha sonra partiden ihraç edilen ilk "müfrit"tir), emekli general Rasim Aktuğ ve arkadaşlarıdır (Ant, 12.2.1947). Onların nazarında Bayar'ın günahı, 1946 seçimlerinin sonucunu fiilen ve hukuken kabul etmek, CHP'ye ve bilhassa İnönü'nün muhataplığına rıza göstermekti. Gerçekten de Mareşalcilerden İzmirli Dr. Mustafa Kentli, DP'nin il haysiyet divanı üyeliğinden 1947 içinde istifasını

11 Bu konuda Bölükbaşı, DP'nin kurulduğu günlerde her il ve ilçede teşkilatlanmasının zorluklarından bahsetmiş ve kendisinin özellikle İç Anadolu, Güney ve Kuzey Bölgelerde partinin teşkilatlarını kurduğunu belirtmiştir. Ayrıca Bölükbaşı bir ölçüde Parti Kurucularını kastederek, "*Onların giremediği şehirlere bizler giderek, Partinin tüm yurt sahında teşkilatlanmasını temin ettik*" diye konuşmuştur. "Osman Bölükbaşı ile Yapılan Görüşme", 16. 03. 2001.

12 Kongrede 548 delegeden verilen 548 oyun 541'ini kazanan Bayar, DP genel başkanlığına seçilmiştir. GİK üyeliklerine seçilen zatların en çok rey alanları sırası ile şöyledir: 1-Emin Sazak 2-Adnan Menderes 3- Refik Koraltan 4- Fuat Köprülü 5- Refik Şevket İnce 6- Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu 7-Cemal Tunca 8- Yusuf Kemal Tengirşek 9- Akmet Tahtakılıç 10- Ahmet Oğuz 11- Enis Akaygen 12- Samet Ağaoğlu 13- Cemal Ramazanoğlu 14- Hasan Dinçer. Bkz. (Mete, 1947: 49-50).

verirken o günler hakkında bir ifşaatta bulunmuştur. Kentli, kongre esnasında başkan Kenan Öner'in bir emrivaki yaparak Mareşal'i DP lideri seçtirmek istediğini belirtmiştir.¹³

Nihayetinde DP Birinci Büyük Kongresi, Anayasaya aykırı kanunların tasfiyesi, Seçim Kanunu'nun güvenceli hale getirilmesi, devlet başkanlığı ile parti başkanlığının ayrılmasını isteyen Hürriyet Misakı'nı ilan etmiş ve bunlar yerine getirilmediği müddetçe, Meclis'ten çekilip "sine-i millet"e dönme yetkisi verilmesi kararının Kurucuların hakim olduğu GİK'e verilmesini karara bağlamıştır. Başlarında Öner'in bulunduğu bir hizip (müfritler) şiddetli hareket edilmesini ve DP mebuslarının istifalarını vererek *sine-i millete* dönülmesini ve CHP iktidarının gayr-ı meşru olduğunun ilan edilmesini istiyordu. Samet Ağaoğlu, Bölükbaşı, Mükerrerem Sarol, Osman Kapani ve İsmet Bozdağ bu düşüncede olanlardandı. Bunlara ilaveten kongrede delegelerin pek çoğu, büyük kongreye ait olan Meclis'ten çekilme yetkisinin, Kurucuların hakim olduğu GİK'e verilmesi taraftarı olmasına rağmen, Kurucular bu konuda ağırlıklarını koyarak istedikleri kararı çıkartmışlardır (Goloğlu, 1982: 155).

III. 12 TEMMUZ BEYANNAMESİ'NİN YAYIMLANMASI VE MMD'NİN ALDIĞI TAVIR

Kongre'de alınan kararlar, iktidarı memnun etmemiştir. Hükümet çevreleri, kongrede alınan kararları, "*Hürriyeti baltalama misakı*" ve "*Kanun ve nizam fikrini yıkmak istidadı gösteren gayretler*" olarak nitelendirmiştir. Ulus gazetesi, Bayar'ı öven, fakat Mareşal'in etrafında kümelenen müfritleri eleştiren bir yazıda, Bayar ve arkadaşlarının Mareşal ve Öner gibi pek müfrit oldukları söylenen kimselerle bir uzlaşmaya mı gidecekleri yoksa, gelecekte onlardan bir fedakarlıkta mı bulunacaklarına temas eder. Ayrıca, DP liderleri ile görüşen Hamdullah Suphi Tanrıöver'in, Bayar ve arkadaşlarından İnönü'ye iletilmek üzere Çankaya'ya şu mesajı iletmediği zikredilir: "*İfratçılara karşı bu kadarını yapmak zorunluluğundaydık*" (Toker, 1970: 234). Eğer bu söz doğruysa, DP liderleri öncülüğünde ilerlediği söylenen Türk demokrasisinin sağlıklı bir zeminde yükselmediğini göstermektedir.

13 Kentli bu ifşaatta şöyle demiştir: "*Ankara'da Büyük Kongre devam ederken Mareşal'in evi bir kabe gibi ziyaret edildi. Kongre içinde yaratılmak istenilen Mareşal aleyhtarlığı bir sabun köpüğü gibi söndü. Eğer Mareşal DP'nin başına geçmek isterse, bunu biz DP için kat'i bir zafer amili olarak kabul ederiz... Fakat Mareşal kongre devam ettiği müddetçe böyle bir arzu izhar etmedi*". (Son Posta, 11. 2. 1947; Cumhuriyet, 10. 2. 1947).

Öte yandan, iktidar ile muhalefet arasında 21 Temmuz seçimlerinden sonra başlayan ve hemen hemen her konuda gittikçe şiddetlenen anlaşmazlıklar, çatışmalar öyle bir aşamaya gelmişti ki, Eroğul'un da belirttiği gibi, uzlaştırıcı bir girişim olmadığı takdirde, çok partili rejimin bir çıkmaza sürüklenmesi tehlikesi ile karşı karşıya bulunuluyordu (Eroğul, 2003: 55). İktidar ile muhalefet arasında ilk bahar havası, İngiltere parlamentosunun davetlisi olarak Londra'da bulunan Nihat Erim ile Fuat Köprülü arasında atılmış ve Köprülü, bir anlamda, DP içindeki "müfritler" in aşırı propaganda usullerinden vazgeçtirileceğinin teminatını vermiştir (Toker, 1970: 257).¹⁴ Daha sonraları, bu ikilinin getirdiği haberler neticesinde İnönü-Bayar görüşmeleri yapılacak ve 12 Temmuz Beyannamesi'ne giden yoldaki engeller bir bir aşılacaktır. O dönemde, Ahmet Emin Yalman da, İnönü-Bayar görüşmesi için her iki tarafla irtibat halinde olmuş ve kendisinin ifadesiyle, bir tür "arabulucu" rolüne soyunmuştur (Yalman, 1947).¹⁵ Aynı dönemde başka kollardan da,¹⁶ iktidar ile muhalefeti uzlaştırma girişimlerinde bulunulmuştur. Bu çerçevede Başbakan Recep Peker ile Bayar arasında bir çok görüşme yapılmışsa da bir sonuç alınamamıştır. Devreye Cumhurbaşkanı İnönü girmiş ve Bayar'la bir çok görüşmede bulunmuştur. Bu görüşmelerde Bayar, İnönü'ye birtakım teminatlar vermiştir. Bunlar; DP'nin muhtelif hatiplerinin (Bölükbaşı, Aldoğan ve Öner gibi sert muhalefet yanlıları kastediliyor) hareket ve sözlerinden doğacak mesuliyetten Bayar'ın sorumlu olması, DP içinde "müfrit" kimseler hakkında icap eden muamelenin yapılması, İnönü'nün arzusu hilafına Meclis'te ve partide bir hareket olmayacağını teminatı ve ordunun politikaya karıştırılmasının tamamen aleyhinde olduğunun gösterilmesidir (İnönü, 2001: 455). Görüşme-lerin ardından meşhur 12 Temmuz Beyannamesi yayımlanmıştır.¹⁷

Beyannamesi'nin yayımlanması ile birlikte, DP içinde öteden beri varolan ihtilaf iyice açığa çıkmış ve hem CHP'de hem DP'de bir tür "müfrit"-

14 Ayrıca, bkz., *Demokrat Parti Kurucuları Bu Davanın Adamı Değildirler*, Haz. Müstakil Demokratlar Grubu (Ankara: Yeni Matbaa, 20 Haziran 1949): 12.

15 Burada Yalman, İnönü-Bayar görüşmesinin tek çıkar yol olduğunu savunmakta ve muvazaa iddialarını reddetmektedir. Ayrıca "arabulucu" rolü için, bkz. (Emin Yalman, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim* (İstanbul: Rey Yay., İkinci Baskı, 1997): 139.

16 CHP kanadından Vehbi Koç-Mümtaz Ökmen, DP kanadından Üzeyir Avunduk-Emin Sazak görüşmeleri. Bkz. *Demokrat Parti Kurucuları Bu Davanın Adamı Değildirler*, Haz. Müstakil Demokratlar Grubu (Ankara: Yeni Matbaa, 20 Haziran 1949): 10.

17 Beyannamenin tam metni için, bkz. (Bayar, 1969: 83-84).

“*mutedil*” ayrımı dillendirilmeye başlanmıştır (Bayur, 1947). 12 Temmuz Beyannamesi Türkiye’de siyasal parti hayatının gelişiminde önemli bir belge olmuşsa da, sonuçları açısından bakıldığında, Türk siyasetinin, hem iktidar hem de muhalefet saflarından “*müfrit*” denilen kimseler ile her türlü aşırı sağ ve sol görüşe sahip ideoloji sahiplerinin dışlanacağı dar bir çerçevede kaldığı görülmüştür. DP Kurucuları tarafından Beyanname’nin kabulü, önce DP GİK’te ayrılık ve bölünme yaratmış, daha sonra DP’nin diğer önde gelen “*müfrit*”lerini harekete geçirmiştir. Mareşal, Bölükbaşı ve Öner gibi etkili liderlerin etrafında toplanan müfritlerin iddialarına göre, İnönü, Türkiye’ye demokratik bir düzen getirmekten çok, batı dünyası için göstermelik bir muhalefet yaratmış, başına da “*mutemet adamı*” Bayar’ı “*münasip*” görmüştü. Bayar, “*milli şef*”e boyun eğmiş ve DP bir “*muvaaza*” partisi olarak siyasete atılmıştı (Arcayürek, 1983: 155). Mareşal de, muhalefeti uyuşukluğa sevk etmek için yayımlandığına inandığı 12 Temmuz Beyannamesi’ni, “*bir tilki masalı*” olarak nitelendirmiştir (*Cumhuriyet*, 16.8.1948). Öner’e göre ise, tüm bu olup bitenler, iktidarın Bayar’la gizlice anlaştığını ve muhalefetin bir muvazaadan ibaret olduğunu gösteriyordu (Öner, 1948: 22). DP GİK içinde “*müfrit*”lerin sözcülüğünü yapan Tahtakılıç, 1946 seçimleri ve Hürriyet Misakı’nda alınan kararların İnönü’yü sarstığını, bu sarsıntıyı iyi okuyan Bayar ve ekibinin meşru müdafaa formülü ile hareket ettiğini ve kendi hesaplarına “*dikensiz bir gül bahçesi*” yaratmanın peşinde, Kongre’ye hakim olan özgürlükçü akımdan rahatsızlık duyduklarını, bunun için önce partiye ve teşkilata egemen olmak için “*müfritlerin partide yeri yoktur*” formülü ile hareket ettiklerini ve bu sayede de Milli Şef İnönü ile kadrosundan destek gördüklerini anlatır (Tahtakılıç, 1989: 130-135). Benzer şekilde Bölükbaşı da, o günlerde yaşananları ve DP Kurucularının görüşlerini, “*Yeni evde eski adetler*” olarak nitelendirmiş (*Yeni Sabah*, 7.3.1948) ve 12 Temmuz Beyannamesi karşılığında partinin mefkureci unsurlarının DP kurucuları tarafından satıldığını iddia etmiştir (*Kudret*, 16.5.1949).

“Müfrit” denilen bu grup, çoğunlukla kuvvetli ve halk kütlesi üzerinde çok büyük etkileri olan şahsiyetlerden müteşekkildi. Yukardan verilen emirlere uyamayacak, partide sert, itaat talep eden usullere ve şahısların tahakkümüne karşı koyacak insanlardı. Kemal Karpat’ın da belirttiği gibi, bunlar genel görüşleri itibarıyla “*liberal*”, ancak CHP’lilere ve özellikle de İnönü’nün şahsında milli şefliğe karşı “*militan*” hareket eden kimselerdi (Karpat, 1996: 181). Bunların görüşüne göre, DP’nin esas gayesi tek parti diktatörlüğünü ve milli şefliği tasfiye etmektir. Bu başarılmadıkça bir uzlaşma ya da mücadelede

bir duraklama söz konusu olmamalıydı (*Yeni Sabah*, 19.2.1948).¹⁸ Bayar ve ekibinin izlediği “yumuşak” muhalefet politikasının, “müfrit”ler tarafından acımasızca eleştirilmesi karşısında, Bayar, kendilerinin ılımlı politikasını elinden geldiğince savunmuş ve, “*Biz 12 Temmuz Beyannamesi’ne arkamızı çevirmiş olsaydık, bizi memleketi ihtilale sürüklemekle itham ederlerdi*” (*Vatan*, 23.1.1948; Esirci, 1999: 211) diyerek bir bakıma bildiriye imzalamaktan başka seçeneklerinin olmadığını itiraf etmiştir.

Öte yandan DP içinden Beyannameye sert tepkiler gelmeye başladıktan sonradır ki, DP liderleri parti içindeki bu görüş ayrılığını konuşmak üzere, 22 Temmuz 1947’de, her ilden iki delegenin katıldığı Küçük İstişari Kongre’yi toplamışlardır. Bu kongrede de sert tartışmalar yaşanmış ve 12 Temmuz Beyannamesi’ni bir ölçüde reddeden bir hava oluşmuşsa da,¹⁹ DP liderleri bu havayı dağıtmak amacıyla önce iktidara karşı sert bir bildiri yayınlamış, ardından kongre, Bayar’ın belirttiği, “*Fiili neticelere intizar*” (Bayar, 1969: 90). formülünü kabul ederek dağılmıştır. İnönü, DP bildirisini fazla sert bulmuştur. Bunun üzerine, kongre delegelerini tatmin için böyle bir bildiri hazırlamış olan DP liderleri, bu kez de Cumhurbaşkanı tatmin için yine görüşmeler yolunu tutmuşlardır. 26 Temmuz’da Köprülü, Nihat Erim’le, 27 Temmuz’da Bayar, İnönü ile görüşmüştür. Görüşme çok dostça geçmiş, hatta kucaklaşıp öpüşmüşlerdir. Bayar müşkülâtlarının çokluğundan yakınarak, müfritlerin rahat bırakmadığını söylemiş ve Cumhurbaşkanına geniş izahatlar vererek bazı müfrit isimleri saymıştır (Toker, 1970: 271-272; Goloğlu, 1982: 173).

Tüm bu gelişmelerden sonra, 1946 seçimlerinden sonra “*sine-i millete*” dönmek yaklaşımı ile siyasi yönünü belirlemiş olan parti içi muhalefet, böylelikle 12 Temmuz Beyannamesini de, DP Kurucularının İsmet Paşa’nın

18 Bu grubun en ateşli temsilcilerinden biri olan General Sadık Aldoğan’a, “*İnönü’ye niçin bu kadar sertsiniz?*” diye sorulduğunda, Aldoğan Paşa, “*Amacımı ve saldırı sebebini bilmeyenler vaktiyle aramızda bir şeylerin geçmiş olabileceğini düşünebilirler. Aramızda ne kişisel ne de askerlikteki görevlerim nedeniyle hiçbir olay geçmemiştir. İsmet Paşa, beğendiğim birçok yanları olan değerli ve gerçekten büyük bir kişidir...Ancak Milli Şef İsmet İnönü’ye gelince...Milli Şeflik ve onun temsilcisi İ. İnönü, özgürlük yolunda karşımıza dikilmiş en büyük engeldir...İşte benim saldırılarım Milli Şeflikten önceki İsmet Paşa’ya değil, kendisini bu duruma getirmiş olan Milli Şef İsmet İnönü’yedir. Bu saldırılarımla Milli Şefin de eleştirilebileceğini halka göstermek istiyorum*” biçiminde konuşmuştur. Bkz. (Saçlıoğlu, 1990: 24-25).

19 *Demokrat Parti Kurucuları Bu Davanın Adamı Değildirler*, Haz. Müstakil Demokratlar Grubu (Ankara: Yeni Matbaa, 20 Haziran 1949): 20-21.

ağına düşmesi ve partinin Kurucular tarafından İnönü'nün kucağına terk edilmesi olarak değerlendirerek başkaldırmışlardır. İlk isyan edenler, Bölükbaşı,²⁰ Aldoğan ve Mustafa Kentli olmuştur. Kentli, Bayar aleyhinde sözler söylemesi üzerine, 19 Haziran 1947'de haysiyet divanına verilerek erken tarihte partiden çıkarılmıştır (*Vatan*, 19.6.1947).

IV. MMD'NİN DP'DEN TASFİYESİ

12 Temmuz Beyannamesi, gerginleşen iktidar-muhalefet ilişkisinde, daha doğru bir ifade ile İnönü ile DP Kurucuları arasında bir yumuşama meydana getirmişse de, hem iktidar hem de muhalefet kanadındaki “müfritler”in tasfiye edilmesi gibi bir siyasal sonuç da doğurmuştur.²¹ Ağaoğlu'nun anlattıklarına bakılırsa, İnönü, Beyannameyi yayımlarken, kafasında şunları planlamıştır: 12 Temmuz Beyannamesi Demokratlar arasında önce şaşkınlık yaratacak, sonra da muhalefet içinde ayrılık yaratacaktır. 12 Temmuz Beyannamesi eğer planlı bir düşünüşün sonucu ise, gerçekten de Demokratlar arasında çoktan beri başlamış olan ayrılığın fiile neticeleri Beyannameden sonra iyice belirlemeye başlamıştır (Ağaoğlu, 1992: 213-214). İnönü'nün hangi saikle hareket ettiği net olarak bilinemesi de, Beyannamenin uygulama halinde tahakkuk ettiğini göstermek için, DP Muğla mebusu Nuri Özsan'ı yanına alarak Doğu vilayetlerine bir seyahat tertip etmiştir. Özsan, İnönü ile aralarında, (1) partilerin “müfrit” elemanlarının tasfiye edilmesi gerektiğini ve (2) milletvekili ödeneklerinin artırılması konularının görüşüldü-ğünü DP GİK'e iletmiştir. Ayrıca Özsan, seyahat esnasında İnönü'nün kendisine şöyle dediğini de belirtmiştir: “*Ben hem devlet hem parti başkanım. Kendi partimin içindeki müfritleri halledebilirim. Fakat siz ne yapacaksınız? Mesela Yusuf Kemal Tengirşenk işini nasıl halledeceksiniz?*”. Nitekim, o günlerde Samet Ağaoğlu, Nihat Erim'i ziyaret etmiş ve Erim, Ağaoğlu'na, Tengirşenk'le birlikte Öner, Aldoğan, Tahtakılıç ve

20 Osman Bölükbaşı'nın DP'den istifa süreci yaklaşık bir yıl kadar sürmüştür. Bu süreçte yaşananlar için, bkz. (Çaylak, 2004: 89-103). Bölükbaşı, kendine has bir üslupla istifası hakkında şöyle konuşmuştur: “*DP'den ayrılmakla demokrasi davasından ayrılmadım... Hareketim bir din değiştirmek değil, sadece arkasında namaz kılınamayacak bir imamın bulunduğu camiye terk ederek, başka bir camiye geçmektir*”. (*Kudret*, 12. 11. 1948).

21 Bu süreçle birlikte, CHP'de “müfrit” kesimin temsilciliği yapan Başbakan Peker, Yardımcısı Mümtaz Ökmen ve Cevdet Kerim İncedayı gibi siyasilerin, İnönü'nün rehberliğinde hareket eden ve başını daha çok Nihat Erim'in çektiği “mutedil” denilen 35'lerin, parti meclis grubu toplantısında Peker aleyhine oy vermesi ile birlikte, siyasetteki ağırlıkları ortadan kaldırılmış ve zaten 1947'nin Eylül ayı başlarında Peker Hükümeti de istifa etmiştir.

Bölükbaşı'nın tasfiyeleri meselesinin ne olduğunu sormuştur. Ayrıca Erim, Ağaoglu'na, tasfiye meselesini Köprülü'nün kendisine söylediğini de aktarmıştır (Doğan, 1964: 260-261; *Demokrat Parti Kurucuları Bu Davanın Adamı Değildirler*, 1949: 23).

Gerçekten de bu çerçevede, önce Aldoğan, 18 Aralık 1947'de, yazdığı sert yazılar ve yaptığı ateşli nutuklar yüzünden DP GİK'te, tabir caizse hesaba çekilmiş (Saçlıoğlu, 1990: 25-26), ardından 12 Temmuz Beyannamesi'ne muhalefet eden Tengirşenk, gerek basın, gerekse DP Kurucuları tarafından eleştirilerek, DP'den tasfiye edilmeye çalışılmıştır.²² Tüm bu olanlara bakarak, DP'de "müfrit" temizleme işini, özellikle Köprülü-Erim ekseninde, iktidar ve DP liderlerinin bir şekilde görüştüklarini ileri sürmek yanlış olmasa gerektir.

Öte yandan, "müfritler"ın DP'den tasfiyesinde, milletvekillerinin ödeneklerinin artırılması da önemli bir rol oynamıştır. Ödeneklerin artırılması fikri İnönü'den gelmiştir.²³ İnönü'nün ödenekler meselesiyle DP saflarında bir ikilik yaratmak ve DP'nin muhalefetini yumuşatmanın hesabını yaptığı iddia edilmiştir (Ağaoglu, 1992: 214). 1947'nin sonlarında milletvekilleri ödeneklerini artıran kanun, Meclis'te iktidar milletvekillerinin oyları ile kabul edilmiştir. Artan ödeneklerin ne yapılacağı konusu DP'de tartışmalar neden olmuştur. Çözüm olarak, DP milletvekillerinin maaş farklarını partiye bırakmaları kararlaştırılır. Bu karar, DP'yi karıştırmış ve bir kısım milletvekillerinin itirazlarına yol açmıştır. Bu ödenek meselesi de diğer ayrılık konularında olduğu gibi, sonraları, DP genel merkezi (yani Köprülü, Menderes, Bayar üçlüsü) tarafından "müfrit" sayılan kimselerin partilerin atılmasında bir bahane olarak kullanılmıştır. Maaş farklarını partiye verdikleri halde bazı kişiler, sırf "sivri" ya da "müfrit" oldukları için kamuoyunun yadırgamayacağı ödenek bahanesine dayanılarak partiden ihraç edilmişlerdir.

DP'nin parçalanması ve "müfrit muhafazakarlar"ın kurduğu MP'nin doğumuna yol açan olayların belki de en önemlisi, DP'nin İstanbul il başkanı Öner'in önce başkanlıktan sonra da partiden istifasıdır. Öner, 27 Aralık 1947 tarihinde, DP İstanbul il başkanlığından istifa etmiştir. Öner, istifasında Kurucular tahakkümünden, zümre siyasetinden yakınmış ve İnönü'yü sevindirmek için Aldoğan ve Tengirşenk gibi ivazsız ve ihtirassız hizmet aşkıyla çalışan kimi partililerin, GİK'e çağrılarak ifadelerinin alındığını

22 Örneğin basında, "...DP liderleri ile pek çok konuda ters düşerek parti içinde takım ahengini bozan Yusuf Kemal Tengirşenk, DP idare heyetinden ayrıldı" ifadesi kullanılmıştır (*Vatan*, 24. 12. 1947).

23 Bu konuda İnönü, Erim ve Nuri Özsan arasındaki konuşma için, bkz. (Doğan, 1964: 261).

söyleyen Öner, CHP kadar DP'nin de "efendisi" haline getirilen İnönü'nün istekleri doğrultusunda Kurucular tarafından partide bir tür "mutedil-müfrit" ayrımının yapıldığı ve müfritlerin partiden uzaklaştırılmaları için her türlü tedbirin alındığı suçlamasında bulunmuştur (*Vatan*, 12.2.1948; *Cumhuriyet*, 12.2.1948). Öner, 16 Ocak 1948 tarihinde, yani DP'nin İstanbul il kongresinin yapılacağı 18 Ocak'tan iki gün önce de, DP'den istifa etmiştir (*Vatan*, 17.1.1948). Öner, istifasından sonra Bayar'a bir mektup yazmış ve "...Milletle hizmetten ziyade 4-5 kişilik bir zümre tahakküm ve saltanatı kurdunuz... Demokrasi Halk Partisi'nde okuduğunuz derslerle değil, millet iradesinin haleden siyaneti ile başlar" demiştir (*Yeni Sabah*, 17.1.1948).

Öte yandan, istifa ile Bayar-Menderes-Köprülü üçlüsüne karşı el altından bir hareket başlatıldığı, Anadolu'da bir olağanüstü kongre tertip edilmek istendiği ve bununla da Bayar ekibinin yıkılarak Öner başkanlığı ve Mareşal fahri önderliğinde yeni bir harekete zemin hazırlanmak istendiği iddia olunmuştur (Yalman, 1997: 1419-20). Ayrıca, *Vatan*'da Mümtaz Faik Fenik de, müfritlere yönelik şiddetli bir kampanya başlatmıştır (*Vatan*, 10.2.1948). Bu türden saldırıları, müfrit kanattan sayılan Hikmet Bayur, muhalefetin DP zihniyeti ile yaşayamayacağını ve Bayar gibi konuşanların ancak, yeni bir istibdat idaresi kurabileceklerini iddia eden makaleleri ile yanıtlamıştır (Bayur, 1948; *Yeni Sabah*, 30.1.1948). Bayur, başka bir yazısında da, DP'nin bu hali ile memlekete hayır değil, zarar getireceğini, "DP iyi bir tasfiye görmezse, ilerde bir diktatörlük idaresi kuracağını", bunun ilk örneğinin de Bayar'ın Balıkesir nutkunda söylediği, "Nizamname hududu dışına çıkanlar kulaklarından tutulup Haysiyet Divanı'nda atılırlar" cümlesi ile verildiğini iddia etmiştir (*Yeni Sabah*, 10.2.1948).

Öte yandan, DP içinde yaşanan iç parçalanma ve ayrılıkların bir nedeni de GİK ile Parti Meclis Grubu arasında yaşanan gerilim ve kavgalardır. Bayar, ilk zamanlar Meclis Grubu ile Menderes-Köprülü hizbi arasında bir uzlaşma yaratmak isteyen bir görünüm vermiş ve epey tereddüt geçirmişse de, Köprülü-Menderes hizbinin resti karşısında, daha fazla dayanamamış ve tavrını genel merkezden yani ılımlılardan yana koymuştur (*Kudret*, 27.2.1948).²⁴ Bu arada, Meclis'te Mithat Sakaroğlu, Osman Nuri Köni, Emin Sazak ödenekler konusunda Bayar'ı hedef alan sözler sarfetmişlerdir. Tüm bu gelişmeler üzerine DP GİK, 9 Mart 1948 tarihli toplantısında, Muğla milletvekili Necati Erdem,

24 Toker, tereddütlerinin sonunda Bayar, Meclis Grubu yanında vaziyet alsaydı, Türkiye'nin demokrasi tarihinde ne bir Menderes, ne bir Köprülü yer bulurdu, aksine mesela bir Tahtakılıç veya Ahmet Oğuz gibi MP'lilerin birinci planda olabileceklerini söylemektedir (Toker, 1970: 302).

İstanbul milletvekilleri Osman Nuri Köni ile Ahmet Kemal Silivri, Muğla milletvekili Mithat Sakaroğlu ile Afyon milletvekili Sadık Aldoğan'ın, Haysiyet Divanı'na verilmesine ekseriyetle karar vermiştir (*Yeni Sabah*, 10.3.1948; Esirci, 1999: 509-510).²⁵

Bunun üzerine, DP GİK'teki "müfrit demokratlar"dan Yusuf Kemal Tengirşenk, Enis Akaygen, Emin Sazak, Ahmet Tahtakılıç, Ahmet Oğuz ve Hasan Dinçer partide yaşanan gelişmelerden ve en son alınan haysiyet divanı kararlarından memnun olmayarak 10 Mart 1948 tarihinde GİK üyeliğinden istifa ettiklerini açıklamışlardır. İstifalarında, Kurucuların tahakkümü altında olduğunu iddia ettikleri GİK çoğunluğunun, son aylarda partinin temelini yıkacak tutum ve eylem içinde hareket ettiklerini, partide tenkit hakkını ortadan kaldırdıklarını ifade etmişlerdir (*Kudret*, 11.3.1948).²⁶

Bu arada genel merkez de tasfiyelere devam etmiştir. 11 Mart 1948 tarihli DP GİK toplantısında, Afyon mebusu Hazım Bozca ile Çanakkale mebusu Ali Rıza Kırsever'in haysiyet divanına verilmesine ittifakla karar verilmiştir.²⁷ 16 Mart 1948 tarihli toplantıda da, GİK'ten istifa eden 6 üyenin toptan haysiyet divanına verilmesine, Suphi Batur'un muhalefet reyile karar verilmiştir (Ağaoğlu, 1992: 559-568). Bu kişiler, 24 Mart 1948'de haysiyet divanı kararı ile partiden çıkarılmışlardır (*Vatan*, 25.3.1948). Daha sonra DP'li bir kısım mebus, ihraçların büyük kongre tarafından tasvip edilmesine kadar, çıkarılanların grup toplantılarına alınmalarını savunmuşlardır. Bu istekleri, kabul edilmeyince büyük kongreye kadar parti grup toplantılarına katılmama kararı almışlardır. DP'de yaşananları "Kurucular diktatoryası" olarak nitelendiren 10 DP'li milletvekili de, Nisan 1948 tarihinde parti Meclis grubuna devam etmemeye karar verdikleri yönünde bir beyanname yayınlamışlardır. Beyanname, büyük kongre tarafından haysiyet divanına yedek üye seçilmediği ve zamanla haysiyet divanı asıl üyelikleri boşalmış olduğu belirtilerek, haysiyet divanı üyelikleri parti kurucularına ram olan kişilerce doldurularak, çıkarmaların bu surette yapıldığı iddia edilmiştir.²⁸

25 Karara muhalif olanlar, Yusuf Kemal Tengirşenk, Emin Sazak, Enis Akaygen, Ahmet Tahtakılıç, Ahmet Oğuz ve Hasan Dinçer'dir.

26 DP içindeki parçalanmanın en önemli kanıtı sayılan, söz konusu GİK üyelerinin istifa mektubu için, bkz. (Ağaoğlu, 1992: 547).

27 11-12 Mart 1948 tarihlerinde toplanan GİK zabıtları okunduğunda DP'de alınan tüm karar ve uygulamalarda gerçekten bir tür "Kurucu Diktatoryası"nın olduğu anlaşılmaktadır. Belirtilen tarihli Genel İdare Kurulu toplantı ve alınan kararlar için, bkz. (Ağaoğlu, 1992: 549-558).

28 *Demokrat Parti Kurucuları Bu Davanın Adamı Değildirler*, 1949: 69. Gerçekten de, birinci kongrede seçilen haysiyet divanı üyelikleri, o tarihe kadar boşalmıştı. 9

DP'den tasfiye edilen ya da istifa eden bağımsız milletvekillerinden 13 tanesi, 13 Mayıs 1948'de Meclis'te "*Müstakil Demokratlar Grubu*" adı ile yeni bir grup kurmuşlar ve büyük kongre toplanıncaya kadar bağımsız bir grup olarak kalmaya karar verdiklerini açıklamışlardır (Kudret, 18.5.1948). Ancak ileride görüleceği gibi, DP Büyük İkinci Kongresi, grubun tezlerini kabul etmemiş ve ihraçları onaylamıştır. Müstakil Demokratlar da ileride "müfrit demokratlar"ın kuracakları MP'ye katılacaklardır (Tahtakılıç, 1989: 112).

Diğer taraftan, DP içindeki MMD'nin hareketinin Çerkez Ethem'in ayaklanmasına benzetilmesi²⁹ konusunda Bölükbaşı, "*Mesnedsiz ve delilsiz olarak...Çerkes Ethem'lerle kıyaslamak yoluna sapanların, ellerinde iktidar olsa...idam sehpaları kurarak, muarızlarını ipe çekecekleri muhakkaktır. ...Büyük Kongre'yi toplamayarak millet önünde hesaplaşmaktan kaçınanların milletin beklediği hürriyeti bu memlekete getirmek şöyle dursun, birer hürriyet ve demokrasi diktatörü olacaklarına hükmetmek için fazla bir düşünceye lüzum yoktur sanırım*" diye konuşmuştur (Tasvir, 2.4.1948). Yine, DP'den ilk ihraç edilen Dr. Mustafa Kentli de, DP Kurucularının ruhlarında otoriter ve totaliter bir mektebin izlerinin bulunduğunu, onlar için önemli olanın halk efkârı değil,

üyeden geriye sadece Fuat Hulusi Demirelli ve Hamit Şevket İnce kalmıştı. Ayrıca kongrede haysiyet divanına yedek üye seçilmemişti. Haysiyet divanı boşaldığı için, kongrenin toplanarak yeniden seçim yapması gerekirdi. Fakat Kurucular amaçlarını gerçekleştirmek için sahte bir haysiyet divanı teşkil etmişlerdir. Kurucular bunu yaparken, büyük kongrenin zabıtlarını tahrif etmişlerdir. Haysiyet divanı seçimine ilişkin sayfalar yerinden çıkarılmış, imha edilmiş ve yerlerine istedikleri kişilerin ismi doldurularak, başka kağıtlar eklenmiştir. Önceki zabıtlarda tasnif heyetinin imzaları olmasına rağmen, eklenen sayfalarda imzalar yoktur. Sonradan bir kişiye imza attırılmışlardır. Öner, zabıtların tahrif edildiğini belirterek, "*Benim ve arkadaşlarımın imzaları nerde, onu gösterebilirler*" demiştir. Kurulan sahte haysiyet divanı ile İnönü'nün 12 Temmuz Beyannamesi'nde "*şirretler*" adını verdiği ve listesini Bayar'a tevdi ettiği "*müfrit demokratlar*" bir partiden ihraç edilmişlerdir. Kudret, 14. 6. 1949. Yukarıda yazılanlar, Kudret gazetesinin iddialarıdır. Ancak, DP genel merkezince de tezkip edilmemiştir. Bu konu ile ilgili olarak, GİK üyesi ve tüm işlerin içinde olan birisi olan Ahmet Tahtakılıç da, kongrenin seçim tasnif listelerinin değiştirilerek, sureta bir haysiyet divanı teşkil edildiğini ileri sürmüştür. Tahtakılıç, sekreter odasından kongre zabıtlarını istediğini, tetkik ettiği zaman da divana ait tasnif listelerinin bir kısmının hala mürekkebinin rengi değişmemiş ve bozulmamış kağıtlarda olduğunu gördüğünü anlatır. Daha sonra Bayar, parti dosyalarının kendi malumatı olmadan Tahtakılıç tarafından görülmesinden şikayet etmiştir. Bkz., *Demokrat Parti Kurucuları Bu Davanın Adamı Değildirler*, 1949: 57-58.

²⁹ Bu benzetme, DP GİK toplantısında Refik Koraltan tarafından yapılmıştır (*Yeni Sabah*, 27. 03. 1948).

halkın “*şuurlu parçası*”nın fikri, yani kendi kanaatleri olduğunu iddia ederek, DP kurucularının memlekete fikir ve söz hürriyeti getiremeyeceğini, çünkü, demokrasi prensiplerinin ilkin parti içinde ve muhalefette iken tatbik edilmesi gerektiğini dile getirmiştir (Kentli, 1948). DP’deki buhranın cereyan ettiği günlerde, *Tasvir*’de Hamdullah Suphi Tanrıöver’in bir makalesi yayınlanır. DP Kurucularını muvazaa ve sahte demokratlıkla suçlayan ve DP’den ayrılarak MP’yi kuracak olan MMD, devamlı bir surette bu makaleye göndermede bulunacaklardır. Bu makalede Tanrıöver, makalenin yazıldığı tarihten sekiz ay önce DP Kurucuları (Bayar, Köprülü ve Menderes) ile Bayar’ın evinde yaptıkları bir sohbetten bahsetmiştir. DP’den ayrılanların muvazaaya delil olarak kullandıkları bu yazıda Hamdullah Bey, Bayar, Köprülü ve Menderes’e bir takım sorular sormuştur. Hamdullah Suphi’nin yazısında, DP Kurucularının sorulan sorulara karşılık, ihtilale ve karışıklığa karşı olduklarını, İnönü ile bir şekilde “*gizlice*” anlaştıklarını, 1950 seçimlerinin kanuni vaktinden evvel yapılmasına taraftar olmadıklarını ve İnönü’den daha iyi bir devlet başkanı olmadığına inandıklarını belirten yanıtlar verdiklerine ilişkin bir iddia vardır (Tanrıöver, 1948). Bu makale de, muvazaanın bir belgesi olarak gösterilmiştir.

V. MMD’NİN MP’Yİ KURMASI VE MMD’NİN SİYASAL İDEOLOJİSİ

DP’den tasfiye edilen MMD’nin, hem bizzat muhalefet partisi olan DP’ye hem de iktidar partisi CHP’ye karşı oluşmuş bir cephenin mümessilleri olarak 20 Temmuz 1948 tarihinde kurdukları MP, milletin ilk hakiki muhalefet partisi olduğu iddiasını taşıyarak siyasi hayatta yerini almıştır. Partinin fikir babası ve Kurucusu Kenan Öner, MP’nin, “*İktisad ve siyasi sahada liberal, ictimai sahada ırkçılık ve Turancılığa kapılmadan milliyetçi ve inkılapçı sahada ihtiyacı, zaruretleri zorlamadan daima müterakki hamlelerle ilerleyen*” bir parti olacağını söylemiştir (*Tasvir*, 6.5.1948). MP’nin müسسleri, başta fahri genel başkan Mareşal Çakmak olmak üzere, Prof. Yusuf Hikmet Bayur, Prof. Kenan Öner, General Sadık Aldoğan, Osman Nuri Köni, Dr. Mustafa Kentli, Enis Akaygen ve Osman Bölükbaşı’dır (*Kudret*, 6.7.1948).

MP’nin kuruluşu, bir “*mükemmelleşme*” olarak nitelendirilmiş ve muhalefetin, DP Kurucularının vicdan ve adalet çerçevesinde yürümeyen vesayetinden kurtularak, MP sayesinde siyasi rüşde ve bağımsızlığa kavuşması biçiminde değerlendirilmiştir (Seviğ, 1950). MP Genel Başkanı Bayur, MP’nin kuruluş nedenlerini şöyle sıralamıştır: (1) CHP ve DP’nin programları ve ana çizgileri bakımından aynı olmaları ve DP’nin, iktidara geçse bile, aynı yolu izleyecek olması, (2) DP Kurucularının iktidarla muvazaa haline düşmüş olmaları, (3) 12 Temmuz’dan sonra muhalefetin fiilen söndürülmüş olması, (4)

DP Kurucularının iktidarla gizli temas halinde bulunmaları (*Kudret*, 22.6.1949). Aynı şekilde Nurettin Ardıçoğlu da, muhalefetin parçalanmasını iki etkenle açıklar: Birincisi, iktidarla uzlaşma yolunda bazı grupların takip ettikleri politika, yani muvazaa, ikincisi ise, yine aynı grupların “*tahakküm saltanatı*” politikasıdır (Ardıçoğlu, 1948a).

CHP ile DP'nin program ve siyasal ideoloji bakımlarından birbirlerinden çok da önemli bir farkları olmaması karşısında, MP, siyasal doktrin ve ideolojik bakımlardan bu iki partiden farklı bir özellik taşımaktadır. Programında iktisadi ve siyasal alanlarda liberal, içtimai ve kültürel konularda ve özellikle de milli örf ve ananeler bakımından tutum olarak tam bir “*muhafazakar demokrat*” olan MP Kurucuları, daha DP saflarında iken “*Müfrit Demokrat Muhafazakarlar*” olarak tanınmıştır (Başgil, 1966: 62). MP'nin, Türkiye'de çok partili siyasal hayatın tam anlamı ile kurulup, yerleşmesi ve yaşamını sürdürebilmesi için, hem ortaya koyduğu “*büyük ve felsefi bir siyasal doktrin*”e, hem de geniş kitlelere dayanan siyasal partilerin kurulması gerektiği düşüncesiyle ortaya çıktığı ve parti programının da bu düşünceleri içerdiği ileri sürülmüştür (Ardıçoğlu, 1948b).

Programının birinci maddesinde, Cumhuriyet, adalet, liberallik ülkülerine ve milliyetçilik esasına bağlı olduğunu belirten MP, insanların tabii ve vazgeçilmez özgürlüklerinden hareket eden ve ferdiyetçi felsefeye dayanan klasik demokrasiyi esas aldığı ifade etmiştir. Her biri hukuk devleti teşkil eden ve ferdi hak ve hürriyetleri teminat altına alan Batı demokrasilerinin yanında olduğunu, bir zümrenin ya da bir sınıfın diktatörlüğünü çağrıştıran totaliter “*Doğu demokrasileri*”nin karşısında olduğunu beyan eden MP, Anayasa'nın hakiki demokrasiye uymayan hükümlerini ve bilhassa CHP'nin siyasal umdelerini (altı ok), devletin ana vasıfları haline sokan Anayasa'nın ikinci maddesinin kaldırılmasını istemiştir (*Millet Partisi Program ve Tüzük*, 1948: 3-5; Millet Partisi'nin Programı, *Milletin Sesi*, 8.10.1948).

Partinin ana vasıflarından birisi de milliyetçiliktir. Dayandığı milliyetçilik, muhafazakarlıkla yan yana ve birbirini tamamlar niteliktedir. O dönemde ülkede dört çeşit milliyetçilik telakkisinin bulunduğu belirtilmiştir. Bunlar, (1) Kemalist milliyetçilik, (2) Anadolu milliyetçiliği, (3) ırkçı-Turancı milliyetçilik, (4) ananeci mutedil Türkçülük'tür. MP, ananeci mutedil milliyetçi bir partidir. MP, Kemalist milliyetçiliği “*tebaa milliyetçiliği*” olarak yorumlayarak, bu milliyetçiliğin CHP ve DP'nin programında yer aldığını belirtir. Ayrıca, Kemalist milliyetçilikten ananeciliği ile, Anadolu milliyetçiliğinden de Anadolu dışında ikinci bir ufuk var inancı ile ayrıldığı, ancak ırkçı-Turancı milliyetçilikle hiçbir şekilde bağının olmadığı ve kana ve soya dayalı milliyetçilik türünü reddettiği ileri sürülmüştür (Ardıçoğlu, 1948c; Alsan, 1950). Programda millet kavramının ortaya koyduğu diğer unsurlar ise, din, milli ananeler ve aile

kurumudur. Programın yedi ve onuncu maddelerinde, “*Parti, içtimai nizamın teşekkülünde itikatların, ahlakın, geleneklerin, örf ve adetin büyük hisselerini tanır... Aile müessesesi, cemiyetin temeli ve yüksek manevi bir kıymetidir*” şeklinde izah edilen bu unsurlar, MP’nin milliyetçilik anlayışına muhafazakar bir renk vermektedir. Ayrıca sekizinci maddede, “*Parti din müessesesine ve milli ananelere hürmetkardır*” ifadesinin yer alması da, partinin muhafazakar-milliyetçi bir kimliğe sahip olduğunu göstermektedir (*Millet Partisi, Program ve Tüzük*, 1948: 4-5; *Millet Partisi’nin Programı, Millet’in Sesi*, 10.1948 ve 15.10.1948). Muhafazakar milliyetçi-liğin hodbinliği ve şovenizmi çağrıştıracak olması karşısında, programda insaniyet ülküsü ve barışçılığı telif eden bir yaklaşım içinde bulunulması, dünya uluslarının birlikte tek medeniyete doğru gittiklerinin kabul edilmesi ve onlarla işbirliği yapılmasının salık verilmesi bir ölçüde şovenizme set çektiği söylenebilirse de, MP’nin, geleneksel milliyetçilik yapısı içinde dinsel öğeleri de içine katan bir tür Türkçü milliyetçilik anlayışını yansıttığı belirtilmelidir.

MP’nin muhafazakarlık anlayışı da, milliyetçilik anlayışına benzemektedir. Daha önce değinildiği üzere, programın yedinci ve sekizinci maddelerde geçen ifadelerle bakıldığında, MP’nin hayli muhafazakar bir kimliğe sahip olduğu belirtilebilir. Ancak, on üçüncü maddenin ikinci fıkrasında, “*Her devrin icabatını tesbit etmek, o devirde yaşayan neslin en mukaddes hakkıdır ve o devirde yaşayan bir neslin milli ve içtimai faaliyetleri tanzim ve idare edebilir*” (*Millet Partisi, Program ve Tüzük*, 1948: 6) denmekle, katı muhafazakarlık anlayışında bir yumuşamaya gidilmiştir. Bu bakımdan MP’nin “*mutedil muhafazakarlık*” anlayışı içinde olduğu belirtilmelidir. MP’nin programı, o dönemde muhafazakar-İslamcı cereyanların ortaya çıkışına önemli bir örnektir. MP, çok partili düzene geçildikten sonra gittikçe ivme kazanan İslamcı ve muhafazakar hareketler içinde, o zamanki havaya oranla daha İslami ve muhafazakar bir görüşün ilk örneğini veren bir siyasal parti olarak dikkati çekmiştir (Tunaya, 2003: 169).

Ayrıca MP, muhafazakar anlayışına uygun olarak, inkılapçılığı “*tekamülcülük*” olarak yorumlamıştır. Tekamülcülük, “*İnsan tabiatını ve içtimai amil ve şartları zorlamadan daima ilerlemek*” anlamında ele alınmaktadır. Ayrıca “*Medeniyet icaplarına uydurmak...ananelere ve milletin iradesine uygun olmak...hakiki ihtiyaca tekabül etmek...geriliğe yönelik olmadan istikbali göz önünde tutmak*” biçimlerinde algılanan tekamülcülük (*Millet Partisi, Program ve Tüzük*, 1948: 6), aslına bakılırsa Kemalist inkılapçılık anlayışına alternatif bir tutum olarak ileri sürülmektedir. Bu konuda parti programının inşasında etkili olduğu bilinen Nurettin Ardıçoğlu’nun değerlendirmeleri hayli ilginçtir. Ardıçoğlu, Kemalist inkılapçılık devrinin kapandığını, o günün şartlarında ihtiyaçlarına gereken cevabı verdiğini, artık

yerini başka bir teze bırakması gerektiğini savunmuştur. Bu tezin, ulusun “*kendi kendine düşüncü*” tezi olduğu, Türkiye’de devrimler döneminin sona erdiği, artık “*milli intibah devri*”nin (ulusal uyanma devri) başladığı ileri sürülmüştür. Böylece, milletlerin kendi tarihine yöneleceği ve inkılaplarla benimsenen kurumların, tarihten gelen örf, adet, gelenek ve göreneklerle birleşerek, bizzat kendi ulusal kültürlerini yaratabilecekleri ve istikrara kavuşabilecekleri dile getirilmiştir (Ardıçoğlu, 1948ç).

Öte yandan parti, laiklik konusunda da farklı bir görüşe sahipti. Din işlerinin devletten ayrı, özerk bir teşkilat tarafından idare edilmesini isteyen MP’nin laiklik anlayışı, Türkiye’de o güne dek hakim olan laik düzene ters bir mahiyetteydi (Tunaya, 2003: 169). MP programında da yansıttığı gibi, devletin resmî laiklik anlayışından farklı, kendine özgü bir laiklik anlayışı getirmiştir. Buna göre, din hayatı ve dini kurumlar tam anlamıyla “*mü’minler cemaatine*” bırakılmalı, dinle ilgili her türlü işi bu cemaat görmeli ve Diyanet İşleri Başkanlığı gibi kurumlar kalkmalıdır. Ayrıca MP, dini hayatı düzenleyen kanunların da kaldırılmasını istiyordu (*Millet Partisi, Program ve Tüzük*, 1948: 5-6). Onlara göre, ibadet şekillerini ve din adamlarının kılık kıyafetini düzenleyen bu gibi kanunlar, vicdan özgürlüğüne aykırıydı ve anti demokratik kanunlar kapsamına giriyordu. Öte yandan, MP’liler din ve devlet konusundaki bu türden görüşlerini, bütün uygar dünyada geçerli olan laiklik anlayışı olarak sunmuşlardır. Laikliği bunun dışında anlayan CHP ve DP gibi partileri, “*devletleştirilmiş bir dini hayatı*” savunan partiler olarak gören MP, bu anlayışları laikliğe aykırı bir tutum olarak görmüştür (Ardıçoğlu, 1950).

Ayrıca MP, bir Anayasa Mahkemesi’nin kurulmasını ve halk tarafından seçilmiş bir Ayan Meclisi (ikinci meclis) teşkil edilmesini (Madde 35) savunuyordu ki, bu istekler o dönemin (1948) Türkiye’si için hayli ilginç idi. Anayasa Mahkemesi ve ikinci bir meclisin teşekkülü fikri, çok daha geç tarihlerde, CHP’nin 12-15 Ocak 1959 tarihleri arasında toplanan 14. Kurultay’ı sonunda yayınlanan “İlk Hedefler Beyannamesi” adı verilen bir bildiri ile gündeme gelecekti.³⁰

30 Beyanname, partizanlığın kalkacağını, ikinci meclis, anayasa mahkemesi, yüksek hakimler meclisi ve yüksek iktisat şurası kurulacağını, seçim emniyeti ve üniversite özerkliğinin temin edileceğini ve sosyal adaletin Anayasa’ya gireceğini taahhüt ediyordu. Bkz. (Erer, 1964: 356-357).

SONUÇ

CHP öncülüğündeki tek partili otoriter yönetim tarzı karşısında, elverişli iç ve dış siyasal koşulların da yardımıyla, “1946 ruhu” adı verilen simgesel siyasal söylemi kullanarak, bir tür “hürriyet” ve “demokrasi” mücadelesi içine giren DP’nin, 1946-50 arasını kapsayan muhalefet yıllarında sergilemiş olduğu siyasal tutum, Türk demokrasisinin gelişim seyri açısından önemli sonuçları/gelenekleri de beraberinde getirmiştir. Bir kere söz konusu dönem, Cumhuriyetin henüz başlarında tecrübe edilen çok partili demokrasiye geçiş doğrultusunda iki başarısız denemeden epey sonra ve Cumhuriyet devrimlerinin daha bir yerleştiği bir dönem olması nedeniyle, ileride çoğulcu ve rekabetçi bir demokratik dönüşümü sağlayacak adımlar için iyi bir başlangıç zemini olabilmesi açısından önemliydi. Her ne kadar daha önceki denemelerde olduğu gibi, DP Kurucuları da yerleşik iktidar seçkinlerinden olsa da, iç ve dış siyasal gelişmelerin rüzgarını arkasına alarak, siyasetin merkezinde gerçek halk katmanlarının olacağı (soyut halk kavramının değil), sağduyulu, ayağı yere basan ve en önemlisi de sorgulayan muhalefet geleneğini yapısında barındırabilen bir demokratik siyasal kültürün yerleşmesi yönünde tarihi bir adım atabilirlerdi. 1950-60 arası dönemde “milli irade” kavramına sığınarak otoriter ve baskıcı bir yönetim tarzı gösteren DP iktidarı bir yana, 1946-50 arasında çok uygun koşullarda muhalefette bulunan DP Kurucularının siyasal söylem ve eylem biçiminin, zaten otoriter siyasal kültür geleneğine sahip Türk demokrasisinde bir özgürlükçü yarık açmak şöyle dursun, otoriteriyenizmi daha da pekiştirdiğini söylemek, DP içinde siyasete atılan ve adına “müfrit muhafazakar demokrat” denilen birtakım siyasi aktörlerin, iktidarla anlaşmalı bir biçimde DP’den tasfiye edilmesi gerçeği göz önüne alındığında abartılı olmasa gerektir.

Öte yandan, her türlü aşırı sağ ve aşırı sol akımlarla hilafetçi, saltanatçı ve ayrılıkçı siyasal örgütlenmelerin yasak olduğu bir siyasal yasallık zemininde, DP Kurucularının aksine tek parti döneminde aktif siyasette olmayan birtakım siyasi aktörler de, dönemin “hürriyetçi” siyasal mücadelesine katılmışlardır. Ancak daha sonraları “müfrit demokratlar” olarak nitelendirilen bu kişiler, tek parti ideolojisini sorgulamak ve her türlü siyasal-iktisadi haksızlığın üzerine gidilmesini, yani geçmişin hesabının sorulmasını istemişlerdir. Bunun için de, “milli şef” İnönü liderliğindeki CHP’yi iktidardan uzaklaştırmak için sert, tavizsiz bir muhalefet hareketi başlatmışlardır. Bu durum, iktidar çevrelerinde tepkiyle karşılanmış ve İnönü’nün telkinleri sonucu, DP Kurucuları parti içindeki “müfrit”leri bir bir tasfiye etmişlerdir.

İşte bu açıdan bakıldığında, “1946 ruhu” diye adlandırılan ve o dönemden sonra gelmiş tüm muhafazakar sağ siyasal partilerin meşruiyetlerini

dayandırdıkları siyasal söylemin, bundan öte bir anlamı ve içeriği yoktur. “1946 ruhu”nun bir anlamı varsa, o da, toplumun “*türlü-çeşitli*” gruplarını, simgesel/ biçimsel düzeyde de olsa başlangıçta tek parti iktidarına karşı örgütlemesidir. Sonraları bu “ruh”un içeriği doldurulamamış ve bu haliyle, “1946 ruhu” simgesel düzeyde bir mitem ibaret kalmıştır. Bu durum, 1946’da DP içinde siyasete atılan, daha sonra DP Kurucularının sergiledikleri muhalefeti yeterli görmeyerek Kurucuları, “1946 ruhu”nu katletmekle suçlayan ve DP’nin CHP ile yapılan bir muvazaanın ürünü olarak kurulduğunu iddia eden ve Kurucular tarafından tasfiyeye uğradıkları için daha sonraları MP’yi kuran “müfrit muhafazakar demokratlar”ın başlarına gelenlerden daha iyi anlaşılabilir.

Sonuç olarak, aşırı sol ve sağın temsiline izin verilmediği, sınırlı ve biçimsel çok partili demokrasiye geçişte, program açısından mahiyetçe CHP’den pek farkı olmayan DP’nin, iktidar döneminde sonu 1960 İhtilali’ne varan antidemokratik ve yetkeci yapısının, esasen, 1946-50 arası muhalefet yıllarında ortaya çıktığını söylemek yanlış olmasa gerekir. Tabir caizse, bu süreçte otoriter yönetim açısından DP’nin CHP’lileştiği, CHP’nin de DP’lileştiği,³¹ Taner Timur’un tabiri ile bir tür “*ikiz parti demokrasisi*” (Timur, 1994: 63)³² kurumlaşmaya başlamıştır.

³¹ O dönemde DP’nin seçim platformu temel olarak, toplum üzerinde dini-kültürel baskının ve ekonomi üzerinde ezici devlet denetiminin eleştirisi üzerinde odaklanıyordu. Bu konu ile ilgili değerlendirmeler için, bkz. (Keyder, 1992: 53-54). Bu durum karşısında CHP, hem dini-kültürel alanda (laiklik politikası), hem de iktisadi alanda o zamana kadar uyguladığı politikadan bir ölçüde ayrılmak gerektiğini hissederek, rakibi DP’nin elinden seçmenleri kazanmada çok etkili olabileceğini sandığı bir silahı almak istemiştir. Dönemin tanıklarından Yakup Kadri, 1946 seçim mücadelesinden sonra laik ve devrimci geçinen CHP yöneticilerinin geminin dümenini soldan sağa çevirmeye başladıklarını belirtir. DP’nin, halkın dini hislerini siyasal mücadelede kullanması karşısında, CHP’nin de bundan geri kalmamak için okullarda din dersleri okutulması, Köy Enstitüleri’nin kaldırılması, eski usul imam ve sübyan mekteplerinin kurulması gibi bir çalışma içine girdiğini belirten Yakup Kadri, hatta 1950 seçim mücadelesinde CHP’nin Tıcani tarikatıyla işbirliğine dahi gittiğini anlatır. Bkz. (Karaosmanoğlu, 1984: 192-193).

³² “Müfrit demokratlar”dan Bölükbaşı, bu süreci şu cümlelerle anlatmıştır: “*CHP’nin çift parti maskesi altında devam ettirmek istediği demokrasi oyununun iltifat gören bir oyuncusu olmayı Demokrat Parti’nin kabul edemeyeceği her halde anlaşılmıştır*” (Kuvvet, 7. 4. 1947).

Gelinen aşamada, çok partili siyasal hayatın kuruluş süreci ve biçimi ile DP'nin Türk siyasetine kazandırdığı "popülist politik söyleme" bakarak, 1946 ile birlikte Türkiye'de bir ölçüde "muhalefetsiz bir demokrasi"nin kurumlaşmaya başladığı yolunda bir değerlendirmede bulunmak pek de yabana atılabilecek bir yaklaşım tarzı olmasa gerek.

Kaynakça

- Adnan Menderes'in Konuşmaları, Demeçleri, Makaleleri C.1* (Aralık 1933-Mart 1950) (Ankara: Demokratlar Kulübü Yay., Haz. Haluk Kılçık).
- AĞAOĞLU, Samet (1992), *Siyasi Günlük Demokrat Partinin Kuruluşu* (İstanbul: İletişim Yay.).
- AHMAD, Feroz/AHMAD, Bedia Turgay (1976), *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi, 1946-1971* (İstanbul: Bilgi Yayınevi).
- AKŞİN, Sina (1980), *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki* (İstanbul: Gerçek Yayınevi).
- ALSAN, Zeki Mesut (1950), "MP'nin Milliyetçilik Anlayışı," *Kudret*.
- ARCAYÜREK, Cüneyt (1983), *Demokrasinin İlk Yılları: 1947-1951* (Ankara: Bilgi Yayınevi, Birinci Basım).
- ARDIÇOĞLU, Nurettin (1948a), "Muhalefetin Bugünkü Manzarası," *Kudret*.
- ARDIÇOĞLU, Nurettin (1948b), "Millet Partisinin Program ve Felsefesi," *Kudret*.
- ARDIÇOĞLU, Nurettin (1948c), "Millet Partisi Program ve Felsefesi: 5, Milliyetçilik," *Kudret*, 29. 7. 1948.
- ARDIÇOĞLU, Nurettin (1948ç), "Millet Partisi Program ve Felsefesi: 6, Muhafazakarlık," *Kudret*.
- ARDIÇOĞLU, Nurettin (1950), "Sahte Laikler Bize Mürteci Diyorlar," *Kudret*.
- ATAY, Falih Rıfki (1946), *Ulus*.
- BABAN, Cihad (1970), *Politika Galerisi: Büstler ve Portreler* (İstanbul: Remzi Kitabevi).
- BAŞGİL, Ali Fuat (1966), *27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri* (İstanbul: Çeltüt Matbaacılık) (Çev. M. Ali Sebük ve İ. Hakkı Akın)
- BAYAR, Celal (1969), *Başvekilim Adnan Menderes* (İstanbul: Baha Matbaası).
- BAYUR, Hikmet (1947), "Parti Mücadelelerimizde Müritler ve Mutediller," *Kuvvet*.
- BAYUR, Yusuf Hikmet (1948), "Halkımız Hürriyet Misakını Suya Düşürenlerden Hayır Bekliyemez," *Akın*.
- BÖLÜKBAŞI, Osman (1947), "Tahrikçilere Zaruri Bir Cevap," *Kuvvet*.
- ÇAYLAK, Adem (2004), *Türk Siyasal Hayatında Osman Bölükbaşı* (A. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- Demokrat Parti Kurucuları Bu Davanın Adamı Değildirler* (1949), Haz. Müstakil Demokratlar Grubu (Ankara: Yeni Matbaa).
- DOĞAN, Avni (1964), *Kurtuluş, Kuruluş ve Sonrası* (İstanbul: Dünya Yay.).
- ERER, Tekin (1964), *On Yılın Mücadelesi* (İstanbul: Ticaret Postası Matbaası).
- EROĞUL, Cem (1992), "Çok Partili Düzenin Kuruluşu: 1945-71," IRVİN, Cemil Schick / ERTUĞRUL, Ahmet Tonak (Der.), *Geçiş Sürecinde Türkiye* (İstanbul: Belge Yayınları).
- EROĞUL, Cem, (2003), *Demokrat Parti, Tarihi ve İdeolojisi* (Ankara: İmge Kitabevi, 4. Baskı).
- ESİRCİ, Şükrü (1999), *Celal Bayar'ın Söylev ve Demeçleri, 1946-50* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yay.).
- GOLOĞLU, Mahmut (1982), *Demokrasiye Geçiş: 1946-1950* (İstanbul: Kaynak Yay.).

- İNÖNÜ, İsmet (2001), *Defterler: 1919-1973*, Haz. Ahmet Demirel, 2 Cilt (İstanbul: Yapı Kredi Yay.).
- KARA, Nihal (1982), *Türkiye’de Çok Partili Sisteme Geçiş Kararı: 1945* (A. Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi).
- KARAOŞMANOĞLU, Yakup Kadri (1984), *Politikada 45 Yıl* (İstanbul: İletişim Yayınları, İkinci Baskı).
- KARPAT, Kemal H. (1996), *Türk Demokrasi Tarihi* (İstanbul: Afa Yay.).
- KENTLİ, Mustafa (1948), “Demokrat Partide Buhranın Sebepleri I,” *Yeni Sabah*.
- KEYDER, Çağlar (1993), *Türkiye’de Devlet ve Sınıflar* (İstanbul: İletişim Yay., Üçüncü Baskı).
- KEYDER, Çağlar (1992), “Türkiye Demokrasisinin Ekonomi Politikası,” IRVIN, Cemil Schick / ERTUĞRUL, Ahmet Tonak (Der.), *Geçiş Sürecinde Türkiye* (İstanbul: Belge Yayınları).
- METE, Orhan (1947), *Bütün Tafsilat ve Akisleriyle Demokrat Partinin Birinci Büyük Kongresi* (İstanbul: Ticaret Dünyası Matbaası).
- Millet Partisi, Program ve Tüzük* (1948), (Ankara: Millet Partisi Yayınları).
- Millet Partisinin Programı (1948), *Milletin Sesi*.
- NUTKU, Emrullah (1979), *Demokrat Parti Neden Çöktü ve Politikada Yitirdiğim Yıllar 1946-1958* (İstanbul: Fakülteler Matbaası).
- ÖNER, Kenan (1948), *Siyasi Hatıralarım ve Bizde Demokrasi* (İstanbul: Osmanbey Matbaası).
- SAÇLIOĞLU, Nahit (1990), *Bir Özgürlük Savaşçısı Sadık Aldoğan* (İstanbul: Günlük Ticaret Tesisleri).
- SADAK, Necmettin (1946), “Demokrat Partiye Hoş Geldin Deriz,” *Akşam*.
- SERTEL, Sabiha (1969), *Roman Gibi* (İstanbul: Ant Yayınları).
- SERTEL, Zekeriya (1977), *Hatırladıklarım* (İstanbul: Gözlem Yay., İkinci Basım).
- SEVİĞ, Vasfi Raşid (1950), “Büyük Millet, Büyük Allah,” *Kudret*.
- ŞENER Erman (1987), *Demokrasimizde DP Damgalı Dönemeç: 1946-47’nin Öyküsü*, *Milliyet*.
- TAHTAKILIÇ, Ahmet (1989), *Dönüşü Olmayan Yol* (Ankara: Akademi Matbaası).
- TANRIÖVER, Hamdullah Suphi (1948), “Demokrat Parti,” *Tasvir*.
- TİMUR, Taner (1994), *Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş* (İstanbul: İletişim Yay., İkinci Baskı).
- TOKER, Metin (1970), *Tek Partiden Çok Partiye* (İstanbul: Milliyet Yayınları).
- TUNAYA, Tarık Zafer (1952), *Türkiye’de Siyasal Partiler 1859 - 1952* (İstanbul: Doğan Kardeş Yayınları A. Ş. Basımevi).
- TUNAYA, Tarık Zafer (1992), “Tarık Zafer Tunaya ile Türkiye’de Çok Partili Hayatın 40. Yılı Üzerine Bir Röportaj,” *Tarık Zafer Tunaya’ya Armağan* (İstanbul: İstanbul Barosu Yayınları).
- TUNAYA, Tarık Zafer (2003), *İslamcılık Cereyanı* (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniv. Yay.).
- YALMAN, Ahmet Emin (1997), *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim* (İstanbul: Rey Yay., İkinci Baskı).
- YALMAN, Ahmet Emin (1947), “Tek Çıkar Yol,” *Vatan*.